

**UNIVERSITATEA BABEȘ - BOLYAI
FACULTATEA DE TEOLOGIE REFORMATĂ**

**COLECTIVIZAREA PĂMÂNTURILOR BISERICEȘTI ÎN PROTOPOPIATUL
REFORMAT ȘIMLEU SILVANIEI (1949-1962)**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
Prof. univ. dr. BUZOGÁNY DEZSŐ**

**DOCTORAND:
KISS ZOLTÁN**

**CLUJ-NAPOCA
2012**

Cuprinsul tezei de doctorat

Cuprins.....	2
Lista cu prescurtări.....	4
Prefață.....	5
I. Introducere.....	7
I. 1 Contextul politic al perioadei 1949-1962.....	7
I. 1.1 Schimbările administrativ-teritoriale ale perioadei.....	9
I. 1.2 Spațiul cercetării. Locul Sălajului în cadrul statului Român cu referire specială la zona Șimleu Silvaniei.....	11
I. 2. Contextul istoric bisericesc.....	12
I. 2.1 Schimbările survenite în administrația teritorială a bisericii în perioada 1949-1962.....	12
I.2.2 Impunerea intereselor statului comunist în Biserica Reformată din România.....	13
I. 2.3 Caracteristicile perioadei episcopului Aladár Ar dai.....	18
I.2.4 Protopopiatul reformat Șimleu Silvaniei în perioada colectivizării.....	21
I. 2. 4. 1. Date demografice despre Protopopiatul reformat Șimleu Silvaniei.....	23
I. 2.5 Situația bisericilor în statele comuniste din afara României.....	24
I.3. Procesul de colectivizare din România.....	36
I.3.1. Antecedentele perioadei.....	36
I.3.2. Dimenisunea politică a colectivizării 1949-1962.....	41
I.3.3. Periodizarea și realizările colectivizării.....	45
I.3.4 Caracteristicile perioadei colectivizării.....	49
I.3.4.1 Metodele represiunii.....	50
I.3.4.2. Sistemul instituțional.....	50
I.3.4.3 Exproprierea resurselor.....	52
I.3.4.4 Sustragerea bunurilor.....	55
I.3.4.5 Metodele de "convingere".....	57
I.3.4.6 Unitățile de producție a sectorului socialist.....	59
I.3.4.7 Forme de rezistență și opunere.....	62
II. Procesul de colectivizare a pământurilor pe baza diferitelor surse bisericești.....	71
II. 1. Colectivizarea în oglinda documentelor eparhiale.....	73
II.1.1 Informațiile fondului Consiliului permanent al eparhiei.....	73
II.1.2 Procesele verbale ale Adunării eparhiei Oradiei.....	78
II.1.3 Documentele din fondul Oficiului episcopal Oradea.....	82
II.1.4 Fondul episcopului Aladár Ar dai.....	89
II. 2. Procesul de colectivizare din prisma dispozițiilor protopopiale.....	104
II. 3. Procesul de colectivizare după informațiile consemnate în izvoarele arhivelor parohiale.....	113
II.3.1. Bilghez.....	114
II.3.2. Ip.....	115
II.3.3. Camăr.....	117
II.3.4. Crasna.....	125
II.3.5. Horoatu Crasnei - Petenia.....	129
II.3.6. Leșmir.....	132

II.3.7. Ratin	132
II.3.8. Sărmășag	135
II.3.9. Ilișua	137
II.3.10. Uileacu Șimleului	140
II.3.11. Bozieș	142
II.3.12. Nușfalău	143
II.3.13. Pericei	144
II.3.14. Șimleu Silvaniei	148
II.3.15. Zăuan	154
II.3.16. Vârșoț	156
II. 4 Presa bisericească. Colectivizarea în versiunea oficială a bisericii sau "spălarea creierelor" prin publicația Református Szemle	159
III. Interviuri	179
III. 1. Valcău de Jos	180
III. 2. Ip	181
III. 3. Crasna	193
III. 4. Leșmir	196
III. 5. Ilișua	199
III. 6. Chieșd	204
III. 7. Lompirt	206
III. 8. Nușfalău	208
III. 9. Pericei	209
III. 10. Șimleu Silvaniei	211
III. 11. Zăuan	213
III. 12. Ratin, Boghiș, Vârșoț	217
III. 13. Camăr și Sărmășag	219
III. 14. Chereușa (Bihor) - Șamșud	220
IV. Gospodăriile bisericești înainte și în timpul procesului colectivizării	226
IV.1. Gospodărirea pământurilor înainte de anul 1949	226
IV.1.1. Stabilirea taxei bisericești cu referire specială la contribuția în cereale	227
IV.1.2. Veniturile provenite din pământuri	230
IV.1.3. Cultivarea pământurilor	232
IV.1.4. Funcționarea hambarelor	235
IV.1.5. Funcționarea pivnițelor viticole	239
IV.1.6. Veniturile preoților cu referire specială la sesiile primite ca retribuție și la contribuțiile enoriașilor cu cereale	240
IV.2 Indicatori financiari pentru perioada de după anul 1949	245
V. Concluzii	251
Anexe	262
Cronologia evenimentelor	308
Sursele utilizate	314

Cuvinte cheie:

Istoria României în timpul comunismului, istoria bisericii, istoria Bisericii Reformate din Transilvania, istoria Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului, Eparhia Reformată a Oradiei, Protopopiatul Reformat Șimleu Silvaniei, regiunea Oradiei, raionul Șimleu Silvaniei, colectivizarea pământurilor bisericești, Consiliul permanent al eparhiei din Oradea, Oficiul episcopal reformat Oradea, Consiliu parohial, Adunare generală parohială, Aladár Ardai, Sándor Búthi, Imre Kádár, Béla Fodor, Pál Sántha, Gheorghe Gheorghiu Dej.

Introducere: tema și scopul cercetării

Este deja cunoscută, în linii mari, poziția pe care s-a situat conducerea superioară a bisericii în privința cercetărilor generale despre relația sa cu regimul de stat totalitar. Mai multe lucrări istorice au prezentat detaliat relația dintre statul comunist și biserică. Operele istorice bisericești și cele de specialitate se preocupă puțin de colectivizarea pământurilor bisericești, ultimele, care prezintă în general procesul de colectivizare, nu se concentrează asupra procesului de deposedare care a avut loc pe linie bisericească. Acest gol încearcă să-l completeze prezenta lucrare.

Domeniul cercetării este la nivelul parohiilor, mai exact studiul procesului de colectivizare al unui protopopiat. Cele mai importante documente istorice referitoare la acest proces au fost găsite în arhivele parohiale. Am încercat să răspundem la întrebările puse pe baza documentelor găsite și folosite. Printre altele, am dorit să aflăm în ce împrejurări a avut loc colectivizarea pământurilor bisericești, cum au reacționat la acest proces parohiile, prin ce metode au expropriat pământurile acestora? Ce atitudini au existat față de expropriere din partea parohiilor și în sânul conducerii, adică care au fost cauzele cele mai convingătoare pentru care s-a renunțat la aceste proprietăți bisericești? Au avut loc incidente între conducătorii parohiilor (preot, prezbiteriu, consiliu parohial)

și conducerea locală sau de stat din cauza exproprierii? Care a fost atitudinea parohiilor și a protopopilor în privința pământurilor expropriate? În sfârșit: ce s-a întâmplat cu susținerea bisericii după exproprierea pământurilor acestora?

Căutând răspunsuri la aceste întrebări, s-a conturat o luptă specială, care s-a manifestat îndeosebi sub forma unei lupte de rezistență interioară, din partea bisericii pentru supraviețuire. În „războiul” purtat împotriva bisericii în general și concret împotriva bisericii reformate, cea mai eficientă armă a statului comunist a fost frustrarea discriminativă de drepturi, iar arma bisericii, ca mecanism de autoapărare, a fost resemnarea creștinească de „a suporta orice cu ceea ce Dumnezeu ne pune la încercare.” Nu ne puteam aștepta la minuni. Această luptă a avut doar un singur rezultat concret, au putut să supraviețuiască. În realitate, această perioadă n-a fost altceva decât o luptă înverșunată pentru supraviețuire.

Colectivizarea a fost doar unul dintre „fronturile de luptă” purtat împotriva bisericii prin care se încerca subordonarea ei, și a făcut tot posibilul ca ea să devină dependentă din punct de vedere material, desființând astfel unul din pilonii de susținere ai bisericii. Procesul de colectivizare a pământurilor bisericesti este un exemplu relevant al adaptării unei instituții bisericesti la surse materiale sărace în condițiile unui spațiu restrâns de mișcare. În viața bisericii începe un nou capitol din punct de vedere material și spiritual, pentru că dispare forma de existență anterioară. Putem presupune că statul comunist, după un scenariu obscur, bine gândit, și-a propus în primul rând, să îngenuncheze din punct de vedere material biserica, prin colectivizare, iar al doilea rând, să-i înstrăineze credincioșii, iar „dezertarea” acestora, spera că va duce la dispariția bisericii ca instituție. Dar acest lucru nu s-a realizat.

Sinteza generală a lucrării și a capitolelor

În lucrarea de față vom prezenta procesul de colectivizare în parohiile protopopiatului reformat Șimleu Silvaniei. Ne preocupăm de istoria mai puțin cercetată a bisericii reformate din România. Lucrările de istorie bisericască apărute până în prezent au discutat puțin, și la modul general, despre această temă. Vom urmări aspectul

procesului de colectivizare din perioada 1949-1962 folosind datele arhivelor bisericești, începând cu parohiile și terminând cu eparhiile. În structura disertației vom înfățișa acel context în care s-a desfășurat viața parohiilor reformate ale protopopiatului Șimleu Silvaniei. Într-un subcapitol separat, vom schița cele mai importante evenimente politice și cele petrecute pe linia bisericească. Pe lângă prezentarea evenimentelor istorice generale și a evenimentelor istoriei bisericii, a fost nevoie să ne preocupăm și de schimbările administrative ale epocii, ca să le putem localiza exact în timp și spațiu și să înțelegem evenimentele. În cursul prezentării locului de cercetare ne-am preocupat și de datele demografice ale protopopiatului. După aceasta urmează o privire scurtă, de ansamblu, asupra situației bisericilor din țările comuniste din afara României. În capitolul al treilea al introducerii, facem o prezentare sumară a istoriei colectivizării din România, referindu-ne și la perioada premergătoare acestuia, la reformele din 1921 și 1945, care au afectat în mod dezavantajos maghiarii din România și bisericile tradiționale. Se prezintă dimensiunea economico-politică a colectivizării și urmările noilor relații de producție. Schițăm perioadele istoriei colectivizării și realizările din cadrul perioadei respective. Nu putem omite, după aceasta, să nu vorbim despre metodele oprimate din perioada colectivizării, despre instituțiile care au favorizat acest lucru, despre metodele de convingere aplicate în această perioadă și despre unitățile de producție nou înființate în sfera agriculturii.

În partea a doua a disertației, se face referire, în mod concret, la procesul de expropriere a pământurilor bisericești. Acest lucru îl facem pe baza surselor arhivelor bisericești, publicând mai întâi datele arhivelor eparhiei, iar apoi ale protopopiatului și în ultimul rând datele parohiilor. În primul subcapitol prezentăm, în ordinea în care urmează, evenimentele petrecute în timpul celor 14 ani de deposedare a bunurilor bisericești, pe baza arhivelor Consiliului permanent al eparhiei, Oficiului episcopal, a proceselor verbale ale Adunării generale eparhiale, și pe baza documentelor din fondul episcopului Aladár Ar dai. Documentele prezentate în ordine cronologică ne oferă o imagine de ansamblu asupra situației din Eparhia Reformată a Oradiei, chiar dacă inițial ne-am străduit ca tema să se limiteze la nivel protopopial. Oferim, cu ajutorul lor, posibilitatea de a arunca o privire asupra greutăților pe care le-au întâmpinat parohiile mai multor protopopiate ale eparhiei. Documentele ne prezintă insuportabilitatea

sistemului de cote obligatorii, a impozitelor agricole, a obligațiilor vizate de planurile de însămânțare, abuzurile instituțiilor care preluau pământurile și produsele, metodele de constângere economică și urmările nefaste, din punct de vedere material, ale acestor măsuri luate. Putem citi, pe lângă strigătul disperat al parohiilor, și despre modalitățile de remediere a greutăților, despre intervenția episcopului pentru a ajuta preoții aflați în dificultate și, ceea ce este foarte important, despre poziția conducerii eparhiei cu privire la procesul de colectivizare. Putem cunoaște parohii care erau atașate de pământurile lor în ciuda greutăților, dar și parohii care au fost nevoite, prea devreme, să-și predea pământurile. Cunoaștem acel proces de constrângere în cursul căruia „predarea” pământurilor a devenit inevitabilă. În următorul subcapitol oferim posibilitatea de a arunca o privire asupra întâmplărilor din protopopiatul Șimleu Silvaniei, asupra circularilor, dispozițiilor și indicațiilor protopopului, destinate oficiilor parohiale. Printre aceste documente au figurat și indicații date de organele superioare referitoare la predarea pământurilor și la sprijinirea lucrărilor agricole din localități unde existau parohii reformate. În această parte ni se înfățișează acele noi sarcini care trebuiau îndeplinite de către preoți în condițiile politicii totalitare: sprijinirea activităților de luptă pentru pace, colaborarea cu Sfaturile populare, acordarea de ajutor pentru acestea în propaganda de colectivizare, prelucrarea de teme politice la conferința preoților din protopopiat. În al treilea subcapitol, urmărim și prezentăm, separat, situația parohiilor reformate din protopopiatul Șimleu Silvaniei. Prezentăm, pe lângă înfățișarea procesului de colectivizare a pământurilor, și atitudinea, poziția și deciziile forurilor bisericești locale (preot, prezbiteriu, adunare generală parohială). Paralel cu aceasta, prezentăm și greutățile materiale ivite din cauza sistemului de cote obligatorii, din cauza pierderii sursei de venit, adică pământul. Sunt prezentate și alte tipuri de expropriere care au afectat parohiile – săli de rugăciune, pivnițe, grădini parohiale – pe care statul și le-a însușit sub pretextul „închirierii”. Al patrulea subcapitol examinează publicația oficială, comună, a celor două eparhii reformate din România – clujeană și orădeană. Această publicație ne dă informații despre punctul de vedere oficial al conducerii celor două eparhii în privința colectivizării. Găsim o varietate de scrieri (studii, declarații ale superiorilor bisericii, dări de seamă ale episcopilor celor două eparhii) cu referire la tema colectivizării și nu numai: lupta pentru pace, relația stat-biserică. Se observă faptul că aceste scrieri folosesc un limbaj retoric,

identic perioadei comuniste. Aceste materiale, pe lângă faptul că transmit poziția oficială a eparhiilor reformate cu privire la procesul de expropriere dus de statul comunist, denotă și faptul că presa eclesiastică a fost un instrument în transmiterea ideologiei totalitare.

În partea a treia publicăm 21 de reportaje, unele dinte ele în întregime, iar altele numai sintetizat. Folosind mijloacele oral history, prezentăm perioada studiată prin prisma unor persoane care au trăit în perioada cercetată și cunosc situația parohiilor din aceea vreme. Afirmările celor intervievați – preoți, foști curatori și prezbiteri – completează cu informații prețioase sursele scrise.

În partea a patra, prezentăm modul cum s-au gospodărit parohiile în perioada premergătoare colectivizării, cum s-au străduit să-și cultive pământurile. Informațiile referitoare la acest lucru le-am adunat din materialul arhivelor parohiei. Vorbim despre modurile stabilirii contribuției cu referire, în special, la contribuția prin cereale. Am totalizat și schițat veniturile provenite din folosirea pământurilor. Ne referim, în continuare, la funcționarea și rolul hambarelor și beciurilor. Am acordat atenție stabilirii retribuției preotului, în mod special, cu referire la pământurile date de prezbiteriu în folosința lui ca și mijloc de venit. În continuare, am cercetat situația financiară a patru parohii. Numai patru, pentru că în documentele acestora au fost date suficiente, necesare realizării unei statistici cât de cât complete.

Partea a cincea, în structura disertației, o reprezintă concluziile luate pe baza documentelor cercetate.

În elaborarea disertației au avut un rol important și anexele. Ele conțin hărți cu împărțirea administrativ-teritorială, tabele cu pământurile parohiilor, informații despre situația demografică, copii după procesele verbale de la adunările eparhiale și ale ședințelor oficiului episcopal, circulare protopopiale, reclamații făcute de preoți la forurile superioare bisericești, într-un cuvânt documente primare care sunt reprezentative pentru tema studiată. În calitate de texte primare, acestea oferă posibilitatea comparării cu analizele făcute pe capitole. Munca noastră o încheiem cu o cronologie, în care prezentăm evenimentele cele mai marcante din istoria protopopiatului Șimleu Silvaniei și a eparhiei de Oradea, contribuind astfel la formarea unei imagini de ansamblu despre tema cercetată.

Surse

În prima parte a lucrării – a introducerii – pentru înfățișarea situației politice, economice și sociale, pentru prezentarea situației generale a bisericii și a colectivizării, am utilizat literatura de specialitate.

În elaborarea părții a doua și a patra, am folosit surse arhivistice. Marea parte a datelor prelucrate despre eparhie se află în Arhiva Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului din Oradea. La Direcția Județeană Sălaj a Arhivelor Naționale, am găsit, în fondurile parohiilor, în cazul Crasnei, cartea cu evidența cerealelor, în cazul Vârșolțului am găsit caietele cu procesele-verbale ale consiliului parohial. O sumedenie de dispoziții protopopiale pot fi găsite aranjate sistematizat în arhiva parohiei din Ip, pe baza acestora reușind să facem o prezentare a evenimentelor la nivel de protopopial. Pentru prezentarea situației parohiilor, sursele de informare (cu excepția Vârșolțului), se găsesc în arhivele parohiilor respective. Volumele revistei Református Szemle se găsesc la biblioteca Institutului Teologic Protestant din Cluj. Din cele 21 de interviuri, două au fost făcute cu preoți, și unul cu un profesor, restul, cu enoriași care au avut funcții de conducere în parohiile studiate. În afară de preotul József Püsök care locuiește în județul Cluj, toți ceilalți intervievați sunt locuitori din județul Sălaj. Interviurile au fost întocmite pe parcursul a trei perioade de timp: 2004 – în cazul Crasnei și Șimleului, 2010 – în cazul majorității parohiilor, 2012 – în cazul localităților Șamșud (SJ) și Chereușa (SM).

Sursele utilizate în întocmirea disertației, împărțite pe diferite tipuri, sunt următoarele:

Izvoare inedite

I. Surse arhivistice

I.1. Surse arhivistice eparhiale

1. Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára (prescurtarea folosită: EREL) [Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate din Transilvania], 6805/1927; 4932/1947
2. Nagyvárad Püspöki Szék (prescurtarea folosită: NPSZ) ülésének jegyzőkönyvei [Procesele verbale ale Consiliului permanent al Eparhiei de Oradea] in Királyhágómelléki Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára [Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului] (prescurtarea folosită: KREL)

3. Nagyváradí Egyházkerületi Közgyűlés iratanyaga [Fondul Adunării Generale ale Eparhiei de Oradea] in KREL [Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului] (prescurtarea folosită: NEK)
4. A Nagyváradí Püspöki Hivatal Iratai [Fondul Oficiului episcopal Oradea] in KREL [Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului] (prescurtarea folosită: NPHI)
5. Ar dai Aladár püspök iratai [Fondul episcopului Aladár Ar dai] in KREL [Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului] (prescurtarea folosită: ARDAI)

I.2. Sursele Direcției Arhivelor Naționale filiala Sălaj

1. Zilahi Állami Levéltár (prescurtarea folosită: ZÁL), Fond Parohia Reformată Crasna: 24/1949-1953 -A krasznai ref. egyhk. magtári főkönyve;
2. Zilahi Állami Levéltár, Fond Parohia Reformată Vársolț: 1/1927-1946; 2/1947-1964; 6/1949;

I.3. Sursele arhivelor parohiale

A. Bilghez:

1. Procesele verbale ale Adunării Generale parohiale - 1933-1951
2. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1939-1950
3. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1962-1973

B. Ip (prescurtarea folosită: IEL [Arhiva Parohiei Reformate Ip])

1. Dosare cu documente ale administrației parohiei, structurate pe ani calendaristici. Numerele de inventar: 16., 20., 23., 26., 30., 33., 36., 42., 45., 48., 51., 55.
2. Estimări financiare, dare de seamă pentru perioada 1943-1960

C. Camăr

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1930-1962

D. Crasna

1. Historia domus, 1924-1984
2. Procesele verbale ale Consiliului parohial -1910-1954
3. Cartea de aur cu donații, 1910-1982

E. Horoatu Crasnei

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1946-1982 (pentru perioada 1946-1952 conține Procesele verbale ale Adunării Generale parohiale)

F. Leșmir

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1933-1993

G. Ratin

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1924-1953
2. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1953-1963

H. Sărmășag

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1939-1956
2. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1957-1965

I. Ilișua

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1943-1954
2. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1960-1964
3. Procesele verbale ale Adunării Generale parohiale - 1928-1979
4. Historia domus - 1931-1959

J. Uileacu Șimleului

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1912-1959

K. Bozieș

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1952-1956

L. Lompirt

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1946-1952/ Procesele verbale ale Adunării Generale parohiale - 1924-1952
2. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1957-1963
3. Procesele verbale ale Adunării Generale parohiale - 1953-1962

M. Nușfalău

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1929-1995

N. Pericei

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1943-1957
2. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1958-1980
2. Procesele verbale ale Adunării Generale parohiale - 1912-1962

O. Șimleu Silvaniei

1. Historia domus începând din anul 1914, volumul II.
2. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1933-1948
3. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1948-1956
4. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1956-1963
5. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1913-1962
6. Extrase de carte funciară: C.F. nr. 321, 745, 2491, 2650, 2651, 2653, 3046, 3591, 3973, 4064-4075, 4143 – Șimleu Silvaniei

P. Zăuan

1. Procesele verbale ale Consiliului parohial - 1945-1979
2. Procesele verbale ale Adunării Generale parohiale - 1941-1987
3. Historia domus - 1949-1953

Izvoare edite

II. Cărți de specialitate

1. István Bessenyei: Sarmaság- kismonográfia, Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság és a Sarmasági Református Egyházközség kiadása, h.n., 1998;
2. Juliánna Bodó – Így kollektivizáltak minket. Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2004;
3. Zsuzsanna Bögre - Társadalmi – politikai változások hatása a vallásos identításalakulására Magyarországon (1948-1990) – különös tekintettel 1948-1964 közötti időszakra, Ph.D. értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, Budapest, 2002, http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd/bogre_zsuzsanna.pdf;
4. Dezső Buzogány – Csongor Jánosi: A református egyház Romániában a kommunista rendszer első felében. Tanulmányok és dokumentumok, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011;
5. Carmen Chivu-Duță – Cultele din România între prigonire și colaborare, Ediura Polirom, Iași, 2007;

6. Dan Cătănuș, Octavian Roske – Colectivizarea agriculturii în România – Dimensiunea politică, vol. I: 1949-1952, Institutul Național pentru studierea Totalitarismului, București, 2000;
7. István Dobai – Múlandó Szilágyság, Művelődéstörténeti tárcadolgozatok., RegunPress Kiadó, Kolozsvár, 2007;
8. Dorin Dobrințu, Constantin Iordachi (ed.) – Țărănimea și puterea – Procesul de colectivizare a agriculturii din România (1949-1962), Ed. Polirom, Iași, 2005;
9. Béla Eszenyei, Mária Széles Eszenyeiné – A Királyhágómelléki Református Egyházkerület in Erdélyi egyházaink évszázadai (a továbbiakban: Eszenyei), az R.M.SZ. szerkesztésében, Bukarest, 1992;
10. József Gagyi – Románia társadalomtörténete 1918-1989, kézirat, (<http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf5873.pdf>);
11. József Hajdú-Moharos (a továbbiakban: Hajdú – Moharos 1997) – Partium. A kapcsolt részek. A Királyhágómellék földrajzi leírása, Királyhágómelléki Református Egyházkerület Kiadása, Nagyvárad, 1997;
12. Károly Kós, Judit Szentimrei, Jenő Nagy – Szilágysági magyar népművészet, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974;
13. M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, T. Pompiliu: Istoria României, Editura Corint, București, 2000;
14. János Molnár – A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története, 1920-1942, Nagyvárad, 1999;
15. János Molnár – A Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története, 1944-1989, Nagyvárad, 2001;
16. Octavian Roske – Colectivizarea și mecanismul colectărilor: istorii paralele in Dobrințu, Iordachi (ed.) – Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962), Polirom, Iași, 2005;
17. Sándor Oláh – Csendes csatátér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949-1962), Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001;
18. Paul Caravia; Virgiliu St Constantinescu; Flori Stănescu; - The imprisoned church : Romania, 1944-1989, The Romanian Academy : The National Institute for the Study of Totalitarianism, Series “Dictionaries”, 1999.

19. Robert Levy: Gloria și decăderea Anei Pauker. București, Polirom, 2002
20. Stelian Tănase – Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948–1965, Humanitas, București, 1998;
21. Zoltán Szász (szerk.) – Erdély története, Harmadik kiadás, III. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986;
22. István Tőkés: A romániai magyar református egyház élete 1944-1989, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990;
23. Árpád Varga E. – Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. II. Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye. Népszámlálási adatok 1850/1869–1992 között” Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 1999;
(<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>);
24. Vladimir Tismăneanu (președinte) - Raportul Final al Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, București, 2006,
http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf

III. Studii de specialitate

a.

1. Adrian Marino – Cenzura în România in Korunk, 2001, 9. szám
2. Margit Balogh – Egyház és egyházpolitika a Kádár-korszakban in Eszmélet, 1997. (9. évf.) 34. sz
3. Margit Balogh, Jenő Gergely - Az egyházak "államosítása" in História, 1999. (21. évf.) 2. sz.
4. Gábor Györffy – Sajtócenzúra a kommunista Romániában in REGIO, 18. évfolyam, 2007., 3. szám
5. Kémeri Falukönyv, Kémerért Alapítvány és Kémer község önkormányzatának kiadása, Szerk: Levente-György Szabó, h.n., 2009
6. Réka Kiss – A diktatúra szorításában, Ravasz László egyházpolitikai útkeresése a második világháborút követő esztendőkből (1945–1948) In Századvég, 29.szám
7. Szilvia Köbel – A lelkiismereti és vallásszabadság jogi szabályozása néhány volt szocialista országban 1945-1989 között in Levéltári Szemle, A Magyar

- Levéltárosok Egyesülete, a Magyar Országos Levéltár és az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa negyedéves folyóirata, Budapest, 2005
8. Márton László – A kollektivizálás modelljei és menetrendje Székelyföldön in Korall, Társadalomtörténeti Folyóirat, 36. szám (2009. július)
 9. Márton László – Kollektivizálás a Székelyföldön (1950-1951). A hatalom és az alávetettek in Bárdi Nándor, Simon Attila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar kisebbség történetében, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006,
 10. János Molnár - Az egyetlen... avagy a reformátusok erdélyi „Szemléje” in Ellenpontok 4. – 1982
 11. Jenő Molnár – Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1876-1968) in Korunk, 1992, 9.szám
 12. Csongor István Nagy - A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (I.) In Magyar Kisebbség, Új sorozat, VII. évfolyam - 2002. 2. (24.) szám, Kolozsvár, (<http://www.hhrf.org/magyarkisebbseg/0202/index.htm>)
 13. Mihály Zoltán Nagy– A román Egyházügyi Hivatal Irattárának hasznosíthatósága in <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=18121> (2007. augusztus 16.)
 14. Păun Ioan Otiman – Viața rurală românească pe lungul drum între Flămânzi și Uniunea Europeană, Ed. Academiei Române, București, 2007
 15. Ferenc Szilágyi (a továbbiakban: Szilágyi F. 2008) – A Partium közigazgatási földrajza, doktori (PhD) értekezés tézisei, Debreceni Egyetem, 2008, <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/89395/5/tezis.pdf>
 16. László Tőkés – A református egyház helyzete Erdélyben in in Ellenpontok 4. – 1982
 17. Gábor Vincze - Gazdaságpolitika vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös romániai földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében In Magyar Kisebbség, Új sorozat, IV. évfolyam - 1996. 4. (6.) szám, Kolozsvár: (<http://www.hhrf.org/magyarkisebbseg/9604/index.htm>)

b. Studii, articole, circulare episcopale, dispoziții oficiale bisericești apărute în volumele publicației comune ale celor două eparhii reformate din România - Református Szemle

1. 468-950/IV. számú leirat Valamennyi tiszteletes lelkészi hivatalnak az egyházi földek átadási módozatai tárgyában in R.SZ., 1950., 24-25.
2. A Román Népköztársaságban Lévo Református Egyház Névtára in R.SZ., 1955., 257-286
3. A vallásos kultuszok általános szabályozására vonatkozó 177.számú dekrétum in R.SZ., 1948., 480-488.
4. Aladár Ar dai – Megnyító beszéd az 1952. február 13-án tartott egyházkerületi közgyűlésen in R.SZ., 1952., 33-37.
5. Ar dai, Vásárhelyi - Az egyház szolgálata a békeharcban in R.SZ., 1952., 89-90
6. Az RMRE 1948. október 24-én megnyílt Zsinatának Jegyzőkönyve in R.SZ., 1948., 667-692.
7. Sándor Búthi - A Bihar-tartományban lévő összes vallásfelekezetek együttműködése a békéért folyó harcban in R.SZ., 1952., 102-109.
8. d.á.- Az élkollektívisták kongresszusa in R.SZ., 1953., 130-136.
9. István Debreczeni – A nagyváradi egyházkerület lelkészi konferenciája in R.SZ., 1951., 150-153
10. István Debreczeni – Az egyházkerületek és egyházmegyék új területi beosztása in RSZ., 1951., 153-155
11. Gyula Dávid Dr. – Útjelzők in R.SZ., 1959., 216-218.
12. Lajos Szabó Dr. - Egyházmegyéink beilleszkedése a népi demokrácia munkájába in R.SZ., 1951., 54-63.
13. Gyula Eszenyei– Egyházkerületünk békemunkája in R.SZ., 1952., 254-258.
14. Zoltán Gálfi– Közgyűlésünk in R.SZ., 1952., 131-135.
15. Zoltán Gálfi - A Református Egyház állásfoglalása és a református lelkészek kötelessége a békeharcban in R.SZ., 1951., 280-291.
16. Zoltán Gálfi– Rendkívüli választó közgyűlésünk in R.SZ., 1953., 83-87.
17. H.J.- Az egyház mai feladatai in R.SZ., 1949., 82-84

18. Ernő Kádár - A lelkipásztorra váró felvilágosító munka hívei között a terménybegyűjtés terén, mint a békéért folyó harc sikerének előmozdítása in R.SZ., 1952, 154-157
19. M.D. – Előre in R.SZ., 1960., 129-132
20. György Martonossy főgondnok beszéde az 1952 június 7-én kezdődött közgyűlésen in R.SZ., 1952., 135-139
21. Zoltán Nagy - A lelkipásztor mai feladatai in R.SZ., 1951., 50-52
22. sz.n. - Kétheti közéleti munkának a tükörképe in R.SZ., 1954, 130-133.
23. sz.n. – Tavaszi mezőgazdasági feladataink in R.SZ., 1956., 33-34.
24. Lajos Szabó - A nagyváradai református egyházmegye a békeharc szolgálatában in R.SZ., 1952., 80-81.
25. István Tőkés - A kultuszok és a tavaszi mezőgazdasági munkák in R.SZ., 1954, 45-48
26. István Tőkés – A Református Szemle munkaközössége in R.SZ., 1956., 155-159.
27. István Tőkés– Igazgatótanácsi ülés in R.SZ., 1955., 48-51.
28. János Vásárhelyi - „Az egyház szerepe az országos közéletben” in R.SZ., 1957., 97-98
29. János Vásárhelyi – Beszámoló (a kerületi közgyűlésen) in R.SZ., 1954., 115-128.
30. János Vásárhelyi - Egyházunk élete és munkája a Román Népköztársaságban in R.SZ., 1954. jul-aug., 1-4
31. János Vásárhelyi - Megnyitó a Zsinati Állandó Tanács 1951. április 4-én tartott ülése alkalmából in R.SZ., 1951., 101-103
32. János Vásárhelyi – Püspöki jelentés in R.SZ., 1953., 75-83.
33. János Vásárhelyi püspök megnyitóbeszéde és jelentése az 1952 június 7-én kezdődött közgyűlésen in R.SZ., 1952, 139-154.

IV. Lista cu persoanele intervievate (nume și prenume, anul nașterii, domiciliul)

1. György Antal, născut în anul 1930, Valcău de Jos
2. Endre Bonczidai, născut în anul 1942, Pericei
3. Bálint Borzási, născut în anul 1932, Leșmir

4. Gyula Csorvási, născut în anul 1935, Nușfalău
5. András Dénes, născut în anul 1937, Vârșoț
6. László Fodor, născut în anul 1916, Șimleu Silvaniei
7. Miklós Jakó, născut în anul 1935, Ratin
8. Sz. Gyula Király, născut în anul 1930, Zăuan
9. Ferenc Koszorús, născut în anul 1920, Ip
10. János Krisztián, născut în anul 1924, Uileacu Șimleului
11. András Major, născut în anul 1933, Chieșd
12. József Molnár, născut în anul 1933, Leșmir
13. Ferenc Papp, născut în anul 1930, Valcău de Jos
14. József Püsök, născut în anul 1927, Vlaha
15. Jánosné Sipos, născut în anul 1925, Crasna
16. Bálint Somogyi, născut în anul 1933, Lompirt
17. Ferenc Sránkó, născut în anul 1935, Nușfalău
18. Árpád Szabó, născut în anul 1919, Boghiș
19. József Szabó, născut în anul 1927, Boghiș
20. János Szentkirályi, născut în anul 1929, Ilișua
21. Sámuel Vincze, născut în anul 1930, Crasna

Concluzii, teze

Fiind în posesia cunoștințelor dobândite prin cercetarea surselor, dorim, în cele ce urmează, să dăm un răspuns la întrebările puse la începutul cercetării.

Se poate observa că informațiile din procesele-verbale, în care se schițau problemele parohiei, în multe cazuri erau cenzurate, fiind limitate doar la atât cât în sistemul politic din acea vreme se putea scrie. Cei care le scriu, de cele mai multe ori, fac aluzie la colectivizare (care în realitate era un șir de evenimente agresive) prin expresiile „predare”, „cedare”, „oferire” în loc de expresiile care înfățișează cu adevărat natura procesului: „au confiscat”, „au expropriat”, „au deposedat”. Au procedat în acest fel deoarece, în caz contrar, ar fi fost expuși atacurilor cenzurului, în persoana

împuternicitului de Culte. Spre norocul nostru, sunt și excepții, în sens pozitiv: cele care notează obiectiv întâmplările, de exemplu la Camăr și la Pericei. Unele procese-verbale schițează în amănunt evenimentele, primim informații referitoare la greutatea materiale cauzate de procesul de colectivizare. Altele constată fapte în mod superficial, scurt, dar sunt și procese verbale care doar ulterior dau informații despre colectivizare, și în sfârșit, acelea care nici nu consemnează șirul evenimentelor.

Din sursele eparhiei se conturează foarte clar poziția conducerii bisericii. Este greu de constatat exact atitudinea preoților față de procesul de expropriere. Concluziile făcute pe baza proceselor verbale nu pot fi desăvârșite din cauzele amintite anterior (din cauza cenzurii). Nu poate fi condamnat nici un preot, consiliu parohial sau adunare generală parohială pentru „predarea” pământurilor, deoarece numeroși factori politici, economici și sociali împreună, i-au influențat și i-au obligat să decidă în această direcție. Ridicarea problemei însă nu are scopul să condamne s-au să scutească conducătorii bisericii. În această situație, nu se pot căuta vinovați. Nu putem defăima pe nimeni, nici să lăudăm pentru faptele sale. În privința raportului preoților față de colectivizare, credem că este necesar să despărțim persoana investită cu funcție, de preot ca persoană particulară. Această diferențiere o facem pe baza interviului făcut cu preotul din Ip și Șamșud. La fel se observă, în acele informații publicate, că a existat între preoți o solidarizare, în care au pus pe primul plan securitatea personală și au acționat într-un mod unitar în funcția lor de preoți. Ca și conducători ai parohiilor s-au supus dispozițiilor primite de la forurile superioare, dar ca persoane particulare, probabil că au condamnat situația în care au fost nevoiți să-și exercite funcția. Este o problemă de caracter și de morală, iar faptul că unele consilii parohiale au refuzat „să predea” pământurile, în ciuda somațiilor primite de la superiori, și au încredințat adunarea generală parohială, în calitate de for decizional suprem al parohiei, ca să decidă în această privință, dar totodată aceasta poate fi și una din metodele de înlăturare a responsabilității.

După părerea istoricilor, colectivizarea pământurilor bisericesti a fost ușurată de acea manevră a puterii comuniste cu care a încercat în consiliile parohiale „să aleagă” oameni aparținând unor categorii sociale inferioare (țărani fără pământ sau mijlocași), care nu aveau nici un interes să apere averea bisericii. Această afirmație, însă, nu este valabilă în cazul fiecărei parohii. Au fost numeroase cazuri, în istoria colectivizării, când

țărani cu pământuri puține au luptat să-și păstreze avutul, singura lor sursă de existență, și s-au împotrivit procesului de expropriere. Consiliile parohiale nu au reușit să păstreze pământurile bisericii, deoarece au fost nevoite să se conformeze ordinelor autorității. În manipularea procesului a avut un rol semnificativ o metodă a statului comunist, prin care a transformat biserica de sus în jos (dinspre eparhie spre oficiu parohial), astfel supunând-o. Statul comunist și-a găsit „colaboratori”, oameni ambițioși, care și-au îndeplinit sarcinile primite. Au profitat de dorința de putere a unora, au recurs la metodele intimidării, profitând de slăbiciunile oamenilor, dacă metodele de convingere n-au dat rezultatul necesar.

Documentele protopopiatului din Șimleu Silvaniei dovedesc, de asemenea, că s-au folosit metodele intimidării din partea autorităților comuniste. În cursul anilor '50, trei preoți au fost persecutați și duși în fața autorităților. Unul dintre ei a fost protopopul Imre Kádár, al doilea preotul Lajos Bibó din Pericei, al treilea Sándor Antal, preotul din Zăuan. Ei însă – după cum reiese din cercetări - n-au fost victimele colectivizării. Cazurile lor totuși au avut efect și asupra celorlați colegi de muncă.

Lajos Bibó a fost în detenție timp de o jumătate de an, începând cu luna octombrie a anului 1950. Povestea incriminării lui este următoarea: s-a preocupat mult de tineretul din parohie, fapt pentru care l-au îndrăgit foarte mult. S-a întâmplat ca la mijlocul anilor '40 preotul să plece la semănat floarea soarelui într-un loc inaccesibil animalelor. Tinerii enoriași i-au propus să tragă ei în locul animalelor, pe o porțiune de drum, grapa până la locul de destinație, iar el a acceptat. În contextul politic schimbat, niște consăteni cu rea intenție l-au acuzat că profită de tineri, îi exploatează ca pe niște sclavi.

Imre Kádár, deși avea 71 de ani în anul 1952 a fost purtat și persecutat de autoritățile comuniste timp de trei luni cercetându-i-se trecutul politic.

Sándor Antal a fost arestat în anul 1958. Munca rodnică exercitată deranja autoritățile statului totalitar. A fost acuzat pe de o parte că este membru al grupării religioase a betaniștilor (interzisă de comuniști), iar pe de altă parte că împiedică munca culturală a satului prin activitățile exercitate în comunitatea bisericească.

Imre Kádár și Lajos Bibó și-au redobândit libertatea într-un timp relativ scurt, după ce li s-a clarificat situația. Antal Sándor, după ce s-a dovedit faptul că nu avea nici o legătură cu gruparea betaniștilor a fost acuzat (pe baza unor mărturii cu rea intenție și fără

temei din partea consătenilor) de intrigă împotriva ordinii sociale, și pe baza acesteia a fost condamnat la 8 ani de închisoare și la 5 ani de privare de drepturi civile.

Lajos Mezei, preotul din Ilișua este victima colectivizării forțate. În anul 1952 a fost citat de două ori de către Tribunalul Poporului. A fost acuzat prima dată de sabotaj pentru că nu și-a arat la timp miriștea. A doua oară a avut probleme din cauza unui fost prezbiter, care între timp a devenit conducătorul Sfatului. Această persoană l-a denunțat pentru faptul că preotul ținea slugă (de fapt preotul era o fire bolnavă și avea nevoie de o persoană de ajutor în treburile casei, pentru acest lucru angajând o persoană). A scăpat de fiecare dată doar cu amendă.

În cazul majorității parohiilor din protopopiatul Șimleu Silvaniei „transformarea socialistă a agriculturii” a luat sfârșit în anul 1953, deci în prima perioadă a colectivizării. Cei vertebrați au fost înfrânți, dând astfel exemplu înspăimântător celorlalte. Somațiile trimise de către protopopi parohiilor pentru predarea pământurilor, au fost făcute sub contrângerea autorităților comuniste. Cotele obligatorii, impozitele agricole, interzicerea cultivării pământului prin darea în parte sau în arendă au fost toate instrumente ajutătoare, au avut un rol atenuant în procesul de privarea a pământurilor bisericesti. În scopul de a putea răspunde tuturor întrebărilor formulate la începutul cercetării trebuie să mai constatăm următoarele:

I. Resursele bisericesti expropriate

Este vorba despre resurse materiale pe care le putem clasifica pe baza mai multor puncte de vedere. Bunurile private direct le putem grupa în două subgrupe: imobiliare și mobiliare.

În categoria resurselor imobiliare de tip extravilan putem include: arăturile, pășunile, fânețele, viile și pădurile. Imobiliarele de tip intravilan sunt reprezentate de grădini ale parohiilor folosite de preoți sau grădini utilizate de către cantorii bisericii, clădiri anexe gospodărești (pivnițe, încăperi pentru depozitarea cerealelor), cimitire, alte clădiri: clădiri pentru depozitarea cerealelor¹, casa clopotarului sau a cantorului, săli de consiliu bisericesc.

¹ Procesele verbale ale Consiliului parohial (în continuare: PvConsPar)-Periceii, 16/1953

Bunurile imobiliare de tip intravilan sunt foarte variate. A fost luată grădina cantorului în anul 1949 la Camăr², iar în anul 1959, la Horoatu Crasnei³. S-a luat sala de consiliu a parohiei din Camăr⁴ în anul 1960, cimitire: la Crasna⁵ în anul 1954 și la Horoatu Crasnei⁶ în anul 1961, căminul cultural și popicăria bisericii din Șimleu Silvaniei⁷ în anul 1948.

În categoria bunurilor mobiliare includem instrumentele de lucru confiscate: pluguri, grape și altele.

Bunurile de mai sus aparțin formei de expropriere directe. Literatura de specialitate constată și forme de expropriere indirectă. Prin planurile de însămânțare și prin cotele obligatorii, parohiile au fost private de consistente cantități de cereale și resurse de timp, iar prin impozitele agricole ridicate le-au fost retrase importante fonduri bănești. Literatura de specialitate identifică munca obștească ca una din formele de expropriere a forței de muncă. Din interviuri aflăm că și preoții și-au îndeplinit obligațiile de muncă în folosul comunității. Ferenc Koszorús, fostul preot din Ip a povestit că a fost desemnat pentru a lucra la o exploatare forestieră și apoi la contruirea spațiilor pentru WC-uri publice împreună cu alți intelectuali ai localității: medici, profesori. Lajos Mezei preotul din Ilișua tot în scopuri obștești ara pământul cu colegul lui de confesiune catolică.

II. Metodele exproprierii

Pe parcursul cercetării am identificat mai multe metode pe care le enumerăm în continuare:

1. impunerile de impozite agricole ridicate.
2. cotele obligatorii – cantitățile de produse agricole impuse la predare nu erau în concordanță cu cantitatea producției, era prevăzută cotă fixă la hectar, la cereale de exemplu.

² PvConsPar-Camăr, 4/1949

³ PvConsPar-Horoatu Crasnei, 16/1959

⁴ PvConsPar-Camăr, 13/1960

⁵ PvConsPar-Crasna, 13/1954

⁶ PvConsPar-Horoatu Crasnei, 12/1961

⁷ PvConsPar-Șimleu Silvaniei, 59/1948 și Historia Domus – informațiile pentru anul 1948

3. se prevedeau amenzi usturătoare, mergând până la privarea de libertate, în cazul sabotării planurilor de însămânțare, colectare (cazul preotului Lajos Mezei din Ilișua⁸).
4. interzicerea lucrării pământului prin darea în parte sau arendă încă din anul 1947.
5. preoții au fost investiți cu responsabilitate administrativă, răspundeau de administrarea financiară a parohiei începând cu anul 1948.
6. parohiile au fost somate, prin intermediul protopopilor, pentru „predarea” pământurilor și pentru respectarea cu strictețe a ordinelor luate de forurile bisericești superioare.
7. comasarea pământurilor pentru organizarea de întovărășiri sau gospodării agricole – la Horoatu Crasnei⁹ în anul 1952, la Tășnad¹⁰ (SM) în anul 1953. În cazul parohiei din Tășnad le-a fost luată via și retribuită în Becheni (SM) localitate aflată la 18 km distanță.
8. preoții nu au fost lăsați să dea înapoi sesiile folosite ca retribuție în administrația consiliilor parohiale, trebuiau să-le „ofere” direct statului (Camăr¹¹– 1952).
9. ocolirea Adunării generale parohiale în privința „oferirii” pământurilor.
10. hărțuirea preoților pe parcursul procesului colectivizării (exemplele prezentate anterior, în special cazul lui Lajos Mezei din Ilișua¹²).
11. procesul de purificare a Consiliului parohial, înlăturarea „elementelor dușmănoase” statului comunist din acest for eclesiastic.
12. observarea personalului eclesiastic prin intermediul localnicilor.

Pe parcursul procesului de expropriere, funcționarii bisericii și parohiile au fost nevoiți să îndure numeroase abuzuri din partea diferitelor instituții aflate în slujba statului comunist. Prezentăm câteva dintre cazurile evidente, mărturii ale represiunii în procesul

⁸ Historia domus-Ilișua, 76-77.

⁹ PvConsPar-Horoatu Crasnei, 37/1952

¹⁰ Scrisoarea preotului din Tășnad adresată Oficiului episcopal din Oradea la 15 decembrie 1952 în Fondul episcopului Aladár Arđai (în continuare: ARĐAI) din Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului (în continuare: KREL)

¹¹ PvConsPar-Camăr, 15/1952

¹² Historia Domus-Ilișua, 76-77.

de colectivizare a pământurilor bisericesti. Au fost cazuri în care parohiile au „oferit” pământurile fără a fi fost despăgubite pentru munca prestată (cultivare, însămânțare), dar plata impozitului le-a fost impusă în calitate de clauză a „preluării” acestora.¹³ O altă categorie de cazuri reprezintă situația acelor biserici care trebuiau să recurgă la cereri adresate ministerului agriculturii pentru a-și asigura cantitatea de făină necesară coacerii pâinii pentru împărțășanie. Parohiile din această categorie au rămas fără cereale după predarea cotelor obligatorii la stat.¹⁴ În anul 1948 la Oșorhei (BH) s-a încercat, pe lângă pământurile bisericii, exproprierea casei parohiale.¹⁵ Tot în această parohie a fost sechestrată toată averea mobilă a preotului din cauza datoriilor la impozite agricole.¹⁶ În luna decembrie a anului 1948, la Șișterea (BH),¹⁷ chiar înainte de Crăciun, perceptorul, tot din cauza datoriilor la impozitele agricole, a luat mantia preotului. Parohiei din Mărtinești – Bihor le-a fost cerută plata impozitelor agricole și predarea cotelor obligatorii și după „oferirea” terenurilor către stat.¹⁸ Seceta n-a fost o scuză la predarea cotelor obligatorii. Preotul din localitatea Viile, Satu Mare (SM) a întâmpinat mari greutăți în luna ianuarie a anului 1952, deoarece n-a găsit cereale ca să-și poată predea cota obligatorie.¹⁹ În luna decembrie 1952 la Valea lui Mihai²⁰(BH) și în 1954 la Vârșolt²¹ au comasat sesiile funcționarilor bisericesti, plasându-le astfel într-o categorie de impozit mai mare. În anul 1953 via parohiei din Tășnad (SM) a fost luată prin comasare de terenuri, în scopul înființării întovărășirii agricole. A primit un teren la schimb, într-o altă localitate aflată la 18 km distanță.²² La Uileacu Șimleului²³ pământurile parohiei au fost expropriate fără cerere de trecere în proprietatea statului și

¹³ Procesele verbale ale Consiliului permanent al Eparhiei de Oradea (în continuare: NPSZ) în KREL, 2/16 iulie 1949

¹⁴ KREL - NPSZ, 12/26 octombrie 1949

¹⁵ KREL - NPSZ, 2/16 iulie 1949

¹⁶ KREL - ARDAI/Dispoziția episcopului trimisă parohiei din Livada Mică la 13 septembrie 1948

¹⁷ KREL - ARDAI/ Scrisoarea episcopului trimisă Direcțiunii administratiei financiare din Oradea la 20 decembrie 1948

¹⁸ KREL - ARDAI/ Scrisoarea preotului din Mărtinești adresată conducerii eparhiei la 25 aprilie 1949

¹⁹ KREL - ARDAI/ Scrisoarea episcopului adresată Centrului de colectare Baia Mare la 12 ianuarie 1952

²⁰ KREL - ARDAI/ Scrisoarea preotului din Valea lui Mihai adresată episcopului la 10 decembrie 1952

²¹ PvConsPar-Vârșolt în DJAN-Sălaj, fond: Parohia reformata Varsolt, 2/1947-1964, 2/5 iulie 1954

²² KREL - ARDAI/Scrisoarea preotului din Tășnad adresată Oficiului episcopal Oradea la 15 decembrie 1952

²³ Dispoziția protopopului de Șimleu adresate parohiilor - 330/1949 în Arhiva Parohiei Reformate Ip (în continuare: IEL)

fără știrea autorității bisericești. La Camăr²⁴ preotul nu a fost lăsat să dea înapoi sesia folosită ca retribuție în administrația consiliului parohial, trebuia s-o „ofere” direct statului prin cerere. La Șimleu Silvaniei în anul 1960, Sfatul popular, sub pretextul „donației”, a „cerut” o suprafață de 2214 m² de grădină parohială pentru construirea de blocuri pentru muncitori.²⁵

III. Formele rezistenței, reacția parohiilor

Cei ce au înfăptuit colectivizarea n-au întâmpinat rezistență deosebită în protopopiatul Șimleu Silvaniei dar nici în eparhia Oradiei. Se poate observa, însă, că unele parohii au încercat să-și păstreze pământurile în limitele permise de lege, contrar indicațiilor venite de la superiorii bisericii, acestea somându-le să „ofere” pământurile către stat. Faptul că un preot sau Consiliu parohial a decis să transfere puterea de decizie Adunării generale parohiale (ceea ce nu era nevoie să facă deoarece circularele venite de la conducerea eparhiei i-au împuternicit) în privința „oferirii” sau păstrării pământurilor este un exemplu pozitiv în împiedicarea procesului de deposedare a averii bisericii. În cele ce urmează grupăm formele de reacție observate pe parcursul cercetării:

1. preotul a dat înapoi în folosința parohiei sesia utilizată ca retribuție, aceasta din urmă folosindu-o în continuare, plătindu-i impozitele agricole, predând cotele obligatorii - (în anul 1952 la Camăr²⁶ și Ilișua²⁷).

2. Consiliile parohiale au hotărât, prin vot, să nu-și predea pământurile, ci să-le folosească dându-le în parte sau arendă. Astfel au decis în anul 1953 consiliile parohiale din Crestur (BH), Negreni (BH), Mineu (SJ), Cacuciu Nou (BH), Cehu Silvaniei (SJ), Șamșud (SJ).²⁸

²⁴ PvConsPar-Camăr, 15/1952

²⁵ PvConsPar-Șimleu Silvaniei, 3/1960

²⁶ PvConsPar-Camăr, 12/1952

²⁷ Historia Domus-Ilișua, 76.

²⁸ Fondul Oficiului episcopal Oradea (în continuare: PHI) in KREL, cartoteca nr. 39, 1953, Procese verbale ale consiliilor parohiale cu cererea de trecere a pământurilor în posesia statului.

3. Consiliile parohiale au „oferit” doar o parte a pământurilor. Așa s-a întâmplat cu sesiile preoților în anul 1949 la Bilghez²⁹ (SJ), Berea³⁰ (SM), Curtuișeni³¹ (BH), Craidorolț³² (SM) și Crasna³³ (SJ); în anul 1953 la Târcaia (BH), Verveghiu (SJ), Tămășeu (BH)³⁴.

4. Consiliul parohial a făcut ca „predarea” să depindă de decizia luată în Adunarea generală parohială (în anul 1952 la Pericei³⁵ și Zăuan³⁶).

5. Consiliul parohial a dus problema cedării pământurilor în fața Adunării generale parohiale, unde au decis că vor păstra și vor cultiva pământurile (în anul 1952 la Camăr³⁷, în 1953 la Ratin³⁸ și Vârșolț³⁹).

6. Adunarea generală parohială a votat împotriva cererii Sfatului popular de a da în schimb casa parohială și terenul acesteia în vederea înființării unei biblioteci (în anul 1955 la Șimleu Silvaniei⁴⁰).

7. Preotul, bazându-se pe documente, argumentează legitimitatea păstrării averii bisericii. (În luna martie a anului 1949 preotul din Cărășeu⁴¹ - SM).

8. Neglijențe în domeniul contabilității parohiale (din această cauză în anul 1960 protopopul de Șimleu dojenește pe mai mulți preoți fără a nominaliza pe cineva⁴²).

9. Preotul refuză cererea Sfatului popular de a semna cererea de „predare” a pământurilor către stat, lăsând acest lucru la latitudinea Consiliului parohial (cazul parohiei din Ilișua⁴³ în anul 1952).

10. Solidarizare pe plan individual în sfera preoțimii.

²⁹ PvConsPar-Bilghez, 2/1949

³⁰ KREL - ARDAI/ Adresa preotului din Berea către protopopul din Carei la 20 aprilie 1949

³¹ KREL - ARDAI/ Situația cu pământurile predate statului în anul 1949 de parohia din Curtuișeni - 15 aprilie 1949

³² KREL - ARDAI/ Extrasul procesului verbal al consiliului parohial din Craidorolț la 28 martie 1949

³³ IEL – Circulara protopopului reformat de Șimleu la 25 martie 1949

³⁴ KREL - PHI/39, extrasele de procese verbale ale consiliilor parohiale amintite

³⁵ Procesele verbale ale Adunării Generale parohiale (în continuare: PvAG)-Pericei, 2/1952

³⁶ PvAG-Zăuan, 1/17 august 1952

³⁷ PvConsPar-Camăr, 12/1952

³⁸ PvConsPar-Ratin, 6/1953

³⁹ PvConsPar-Vârșolț, 2/19 februarie 1953

⁴⁰ PvConsPar-Șimleu Silvaniei, 1/1955

⁴¹ KREL - ARDAI/ Scrisoarea protopopului din Baia Mare adresată episcopului la 22 martie 1949

⁴² IEL – Adresa protopopului de Șimleu trimisă parohiilor, 322/1960

⁴³ Interviu făcut cu János Szentkirályi din Ilișua în anul 2012, anul nașterii: 1929, ocupația: agricultor, funcția îndeplinită în biserică: curator, presbiter.

IV. Preot, protopop și episcop în relația dintre periferie și centru

Discutăm în continuare despre sistemul de relații vizat în titlul de mai sus, adică între forurile de conducere ale bisericii – parohii (ca și periferii), protopopiate (ca și foruri de intermediere), eparhie (centru) - numai în contextul procesului de colectivizare. Pe parcursul prelucrării surselor arhivistice am putut observa faptul că preoții s-au supus ordinelor superiorilor conform prescripțiilor Statutului bisericesc. Deoarece deciziile legate de predarea pământurilor au constituit probleme delicate ale parohiilor, au dorit să afle și părerea enoriașilor. De aceea, în unele locuri au convocat și Adunarea generală parohială în vederea discutării problemei. Cele mai multe parohii, conformându-se dispozițiilor superioare, cu acordul Consiliului parohial și-au „oferit” pământurile. În situațiile cele mai disperate au fost preoții din parohiile mici, unde era foarte greu să poarte poverile puse pe umerii lor de către statul comunist. Preoții au dorit rezolvarea chestiunii pământurilor în mod unitar la nivelul eparhiei. Nu trebuiau să aștepte mult, s-a format concepția - la nivel de eparhie - conform căreia preotul nu poate fi deodată agricultor și preot în cadrul parohiei, de aceea trebuie să scape cât mai repede de sesiile pe care le posedă ca și retribuție, dar și de cele aflate în folosința enoriașilor.⁴⁴ În cazurile în care, Consiliul parohial nu a acceptat să folosească mai departe pământurile prin darea în parte sau arendă, le-au predat statului. În perioada 1949-1952 forurile superioare ale autorităților au dat indicații într-un ton relativ permisiv, dar începând din anul 1953 îndeamnă preoții într-un mod mai alert să formuleze neîntârziat cererile de trecere a pământurilor în posesia statului. În urma acestor somații preoții, la rândul lor, transmit mai departe consiliilor parohiale într-un ton mai agresiv mesajul adresat de către forurile superioare, astfel se simte tensiunea care apasă pe umerii lor și din declarațiile, conform cărora, nu acceptă pe viitor nici o răspundere în privința pământurilor. În acest ton apăsător se adresează și în anul 1959 pentru trecerea urgentă a pământurilor, nemaiacceptând întârzieri sau pretexte.

Protopopii, făcându-și datoria, au transmis indicațiile primite din partea eparhiei spre parohii. Tonul lor grăbitor ajunge la tensiunea maximă în 1953. Conform indicațiilor venite de la episcopie au trebuit să facă „muncă de lămurire” în rândul preoților pentru a

⁴⁴ PvConsPar-Camăr, 8/1953

evidenția care este „calea corectă de acționare a acestora în chestiunea privind pământurile”⁴⁵.

Pe preoții care au avut un comportament ezitant în această chestiune protopopul de Șimleu i-a somat să respecte întocmai indicațiile superiorilor,⁴⁶ le-a trimis și telegramă în acest sens.⁴⁷ Protopopul informa conducerea eparhiei despre problemele existente sub jurisdicția sa. În anul 1953 a făcut și o propunere, în vederea rezolvării chestiunii „funciare” ,din cauză că lucrurile au luat o întorsătură negativă, nu este consens decizional între preoți și astfel este tulburată liniștea protopopiatului. În cadrul ședinței Consiliului permanent al eparhiei, protopopul de Șimleu a propus ca episcopul să trimită o circulară prin care să informeze Consiliile parohiale că preoții nu pot folosi pământ și nu au datoria să se îngrijească de pământurile nepredate.⁴⁸

Unele parohii, ca să-și semnaleze problemele și să ceară ajutor s-au adresat direct Oficiului episcopal. Unele s-au adresat prin scrisori, altele s-au deplasat personal să discute cu conducerea eparhiei și în special cu episcopul Ardai.⁴⁹ Putem observa faptul că cei din conducerea eparhiei, în frunte cu episcopul Ardai, s-au străduit să ajute preoții și parohiile aflate în dificultate. Ceea ce au obținut este acel „avantaj” care a fost asigurat de către statul comunist și bisericii ortodoxe: li s-a dat „posibilitatea” să-și „ofere” pământurile prin cerere adresată Comitetelor Executive ale Sfaturilor Populare Comunale și Orășenești pe raza cărora se regăseau terenurile lor dacă nu puteau să îndeplinească criteriile impuse de stat prin cota obligatorie și planul de însămânțare.

Poziția conducerii eparhiei încă din prima parte a anului 1949 era în favoarea „predării”. În indicațiile trimise parohiilor, în cursul anilor 1949-1950, au relevat caracterul facultativ al deciziei. Între timp necesitatea punerii în practică a susținerii financiare a bisericii pe baza contribuției consimțite a enoriașilor s-a accentuat tot mai mult (aceasta a fost introdusă în principiu prin Decretul nr. 177/1948 privind regimul general al cultelor religioase,⁵⁰ obligativitatea enoriașilor de a plăti contribuțiile - în cele mai multe locuri mai ales în cereale - impuse de Consiliile parohiale încetându-se). Și-au

⁴⁵ KREL - NPSZ, e./22 aprilie 1953

⁴⁶ PvConsPar-Camăr, 8/1953

⁴⁷ PvConsPar-Bozieș, 10/1953

⁴⁸ KREL - NPSZ, e./22 aprilie 1953

⁴⁹ PvConsPar-Camăr, 12/1952

⁵⁰ Decretul nr. 177/1948 privind regimul general al cultelor religioase din 4 august 1948, art. 31. in Református Szemle, 1948, 484.

expus părerea univocă atât primcuratorul⁵¹ eparhial cât și episcopul⁵² în legătură cu caracterul învechit al felului în care biserica a fost susținută financiar – adică cel bazat pe impunere și colectare de cereale. Au considerat pământurile, locuințele și clădirile date în chirie ca mijloace de susținere neprofitabile, chiar dimpotrivă, povarnice, de care trebuie să se dispenseze, cât mai repede posibil, fiecare parohie în vederea optimizării serviciului bisericesc.

În anul 1953 Decretul 308/1953 emis de Consiliul de miniștri a aruncat un al doilea „colac de salvare” parohiilor care nu puteau suporta greutățile financiare cauzate din deținerea pământurilor. Se trimiteau dispoziții către parohii cu o fermitate nemaîntâlnită până atunci. Episcopul a dat dispoziție protopopilor – pentru că aceștia au raportat dezorientări în privința predării pământurilor – să ducă muncă de lămurire cu preoții despre singurul mod de abordare corect al acestei chestiuni și să atenționeze într-un mod apăsător acele consilii parohiale care mai administrau pământuri, că ei vor răspunde pentru cultivarea ilegală a acestora, ei vor suporta consecințele în cauză.⁵³ În anul 1954 s-au apucat deja de elaborarea, pe plan eparhial, a strategiei bisericii în vederea intensificării procesului de colectivizare la sate.⁵⁴ În anul 1956, episcopul prezentând darea de seamă afirma că „preoții în cele mai multe locuri s-au dispensat de grijile cultivării pământurilor, dedicându-și viața în totalitate îndeplinirii vocației”⁵⁵.

Decretul 115/1959 a închis și ultima portiță juridică pentru parohiile care încă își lucrau pământurile. Conform acestui decret proprietarii care își cultivau pământurile folosind munca străină, ori prin darea în parte sau arendă au fost obligați să-și predea prin „cereri de trecere” a pământului în posesia statului. Dispozițiile trimise atunci din centrul decizional bisericesc, adică eparhia, au fost cât se poate de ferme „ să predea neapărat pământurile, fără întârzieri și cu hotărâre adusă de consiliu parohial și nu de adunare generală”.⁵⁶

⁵¹ KREL - NEK, 10a./ 10-11 decembrie 1952

⁵² KREL - NEK, 7/ 9 decembrie 1954

⁵³ KREL - NPSZ, e./ 22 aprilie 1953

⁵⁴ KREL - NPSZ, 1/ 18 martie 1954

⁵⁵ KREL - NPSZ, 7/ 9 decembrie 1954

⁵⁶ IEL - Adresa protopopului de Șimleu trimisă parohiilor, 625/1959

În parohiile în care au fost dispensați de pământuri, consiliile acestora - în scopul rectificării bugetelor - au recurs în continuare la impunerea suplimentară a enoriașilor. Acest lucru s-a întâmplat chiar în perioada în care s-a dat o importanță tot mai mare, popularizării și aplicării contribuției pe bază de consimțământ, perioadă ce s-a extins până în 1960. În această perioadă de tranziție - în privința susținerii financiare a bisericii - contribuția dată în cereale a fost înlocuită treptat cu cea în bani. În condițiile cele mai precare se aflau parohiile mici. Începând cu anul 1960 a intrat în vigoare noul sistem de salarizare al funcționarilor bisericești, adică cel impus de stat pe bază de încadrare. Fiecare preot a fost inclus în funcție de munca prestată și de vechime într-o anumită categorie de salarizare. Din salariul de încadrare astfel stabilit au fost deduse printre altele subvenția de la bugetul de stat, diferența rămasă fiind nevoiți să-o plătească consiliile parohiale din bugetele lor proprii. Noul sistem de salarizare a adus investirea preoților cu funcția de singuri răspunzători de averea și gestiunea financiară a parohiei.

Parohiile au continuat să funcționeze deservite intereselor statului comunist. În numeroase locuri, pe terenurile intravilane expropriate, s-au construit diferite clădiri de interes public. Consiliul parohial, ca organ decizional, a fost marginalizat în totalitate. Conducerea centralizată a bisericii a fost subordonată intereselor Bucureștiului. Inspectorii și împuterniciții de culte au vegheat buna funcționare a bisericii.

În final putem constata faptul că procesul de expropriere a pământurilor bisericii din Eparhia Reformată a Oradiei reprezintă un segment de timp mai scurt, dar important al istoriei bisericii din secolul XX. Acesta poartă amprenta semnelor colectivizării generale și trebuie privit prin prisma schimbărilor petrecute în procesul politicii de stat și bisericești. În această perioadă statul comunist a făcut pași importanți în scopul pauperizării bisericii reformate, aceasta fiind nevoită să se adapteze la noile condiții de existență, schimbându-și - chiar dacă prin impunerea statului totalitar comunist - cu succes până la urmă forma de susținere folosită de secole.